

УДК [177.2:75.05]-053.4(477:100)

В. В. Рагозіна

Інститут проблем виховання НАПН України

СПРИЙМАННЯ ТА ОБГОВОРЕННЯ КАРТИН ІЗ ДОШКІЛЬНИКАМИ: ВІТЧИЗНЯНІ Й ЗАРУБІЖНІ ПІДХОДИ

Розкриваються підходи щодо організації з дошкільниками сприймання та обговорення творів живопису в українській і зарубіжній мистецькій педагогіці й системі дошкільної освіти. Зроблено висновок про зорієнтованість української мистецької практики на опанування дітьми інформації про авторів, назв творів, розпізнавання їх ідеї, виділення засобів художньої виразності й естетичної цінності картини, для чого застосовуються основні (мистецтвознавча розповідь педагога, інформаційна бесіда, опис) і додаткові (вербальні, ігрові) методи. Виокремлено зарубіжні підходи, де педагогів націлюють на творчий індивідуальний розвиток дитини в процесі спілкування з мистецькими творами – їх обговорення в колективі, іграх, творчих проектах у контексті мистецьких творів. На прикладі авторського альбому для старших дошкільників «Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо» представлено реалізацію комплексного підходу, що охоплює сприймання й обговорення дітьми мистецьких творів, опанування художніх навичок і самостійну практичну та творчу діяльність у створенні художнього образу за мотивами картин художників.

Ключові слова: *сприймання та обговорення картин із дошкільниками, українські й зарубіжні підходи, методи, авторський альбом «Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо».*

Постановка проблеми. Сучасні трансформації в українському суспільстві формують нові виклики, а отже, пріоритетом системи освіти стає формування активно-творчої, духовно-ціннісної особистості. Відповідно до оновленого Базового компонента дошкільної освіти України освітній процес у ЗДО спрямовується на цілісний розвиток дитини на основі компетентнісного підходу, що передбачає набуття нею компетенцій, зокрема й художньо-продуктивної. Основоположну роль у цьому процесі відіграє спілкування з творами образотворчого мистецтва, зокрема, творами живопису.

Аналіз актуальних досліджень. У працях учених зазначається про здатність дошкільників до сприймання й розуміння творів образотворчого мистецтва (О. Апраксіна, Н. Сакуліна, Є. Фльоріна), що розвивається на основі сенсорного розвитку дітей (Л. Венгер, Є. Корзакова, Т. Лаврентьєва, Г. Люблінська, В. Сохін, В. Холмовська) за умови їх активізації у сприйманні мистецьких творів (Б. Теплов). Дослідження сприймання живопису

(Н. Зубарева, Г. Підкурманна, Р. Чумічова, М. Грибанова) засвідчили можливість старших дошкільників емоційно відгукуватися на зміст твору, вирізняти задум, виокремлювати художні засоби (Н. Ветлугіна, Н. Карпінська, В. Єзикеєва, І. Держинська). Методичні рекомендації з ознайомлення дітей із творами мистецтва розробляються (О. Дроновою, Л. Янцур, Н. Ключовою, І. Ликовою), які поділяють погляди Т. Комарової, В. Єзикеєвої, Т. Казакової щодо поєднання сприймання художніх творів дітьми з їх зображувальною діяльністю. Дослідники вивчають особливості картин як дидактичного матеріалу (М. Коніна, Е. Короткова, Л. Пен'євська, Є. Михеєва та ін.), досліджують потенціал різних жанрів живопису в розвитку дошкільника (Е. Белкіна, М. Іванішина, Р. Чумічова, А. Чернишева), спираються на висновки вітчизняних і зарубіжних учених ХХ століття (А. Бакушинський, Г. Люблінська, В. Мухіна, Г. Овсепян, С. Рубінштейн, А. Біне, В. Штерн та ін.). Попри існуючі дослідження вважаємо, що в сучасному освітньому процесі використання творів живопису має враховувати надбання вітчизняної та зарубіжної педагогіки й практики, – при цьому, мають розроблятися інноваційні технології. Тож, **метою нашої статті** є висвітлення підходів щодо організації сприймання та обговорення картин у вітчизняній дошкільній практиці й аналіз зарубіжних інновацій; представлення реалізації власного підходу на прикладі авторського альбому з художньої творчості старших дошкільників «Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо».

Виклад основного матеріалу. Аналіз українських чинних програм навчання дошкільників засвідчив, що спілкуванню з мистецькими творами відведено важливе місце: вони використовуються на заняттях зв'язного мовлення, ознайомлення з природою та навколишнім середовищем, зображувальною, музичною та ін. діяльностями; у дозвіллі дошкільнят; як засіб оформлення інтер'єру закладу. Звузимо межі нашого дослідження заняттями образотворчою діяльністю зі старшими дошкільниками, де вирішуються завдання художньо-естетичного розвитку – розвитку естетичного сприймання, почуттів, естетичної оцінки й діяльності.

Як відомо, образотворча діяльність у ЗДО відбувається на заняттях образотворчого мистецтва (мистецтвознавчих, зображувальних), де використовуються для сприймання та обговорення з дітьми твори різних жанрів, зокрема й твори живопису.

У вітчизняній мистецькій практиці роботи з дошкільниками склалися традиційні методи роботи за картиною: *повідомлення, розповідь, бесіда*. *Повідомлення* може стосуватися події на картині, містити відомості про художника, історію створення картини – це стисла інформація ознайомлювального характеру, що готує дітей до сприймання картини або її певного місця [5, с. 212]. У *мистецтвознавчій розповіді* вітчизняними й російськими дослідниками (М. Грибанова, О. Дронова, Н. Зубарева, Г. Підкурманна, Н. Погребняк, Р. Чумічова та ін.) педагогу рекомендовано розкрити зміст (що зображено?), виражальні засоби (як зображено?),

естетичну цінність картини, передати власне ставлення образними висловами. У *бесіді*, яка слідує за розповіддю, почуте актуалізується питаннями: Як називається картина? Хто написав цю картину? Про що картина? Які засоби застосував художник (світло, колір, композиція)? та ін. Розроблено послідовності запитань для бесід за картинами різних жанрів із дошкільниками (М. Грибанова, Е. Короткова, Р. Чумічова) – від запитань про автора й назву картини, її зміст, через засоби виразності до основної ідеї картини, її естетичної цінності.

На нашу думку, попри корисність даних методів як таких вважаємо, що їх основна спрямованість – дати певний об'єм знань дошкільникам щодо твору та його автора й націлити дітей на їх відтворення шляхом репродукції. За такого «знаннєвого» підходу домінує педагог як транслятор знань – при монологічному викладі матеріалу в розповіді й алгоритмізованій репродуктивними запитаннями інформаційній бесіді діти виконують пасивну роль відтворювачів, які «бачать» мистецький твір очима педагога, а тому мотивація заглиблення в художній твір не з'являється, як і бажання поділитися з іншими своїми враженнями – та, власне, такі методи цього і не передбачають, як і не сприяють активності всіх учасників.

В ознайомленні з творами живопису дослідники радять використовувати ігрові («хто більше побачить в картині»), словесні (вікторини); практичні методи (оформлення виставок) [5, с. 212]. Однак, вважаємо, вони більш доречні після процесу обговорення картини як «стимули для післядії», що сприяють рефлексії дитини щодо твору, її власних думок і почуттів, дискусії в цілому.

У контексті ознайомлення дітей із художніми творами використовуються ще такі різновиди бесід, як *монографічна*, присвячена творчості художника; *інтегрована*, у зміст якої включено різні види образотворчого та інших мистецтв, однак, часто ці бесіди теж вибудовуються по типу «театру одного актора» – педагога.

Більш плідною під кутом зору формування активного суб'єкта педагогічного процесу виступає *евристична бесіда* з її націленістю на обмін думками, відкриття нового знання; її композиція передбачає варіативність ліній розгортання обговорення, що потребує від педагога майстерності у формулюванні проблемних запитань, готовності приймати відповіді, бачити різноаспектні лінії бесіди, які можна в будь-який момент розвинути. Однак, далеко не кожний педагог володіє навичками педагогічної імпровізації [4, с. 111–114], а тому, не завжди може гарантувати продуктивність загального обговорення й результати кожного учасника у вигляді його висловлювань. Отже, педагогові слід практикуватись у мистецтві ведення бесіди з дітьми щодо художніх творів, а також вивчати новий досвід у організації сприймання та обговорення з дітьми картин на заняттях, на екскурсіях, адже успішна художня екскурсія з дітьми, – це «сумісна з педагогом творча колективна обробка вражень» [1, с. 259].

Помітно, що в бесідах важливою є постановка **запитань**, оскільки їх форма прямо позначається на змісті дитячої інтерпретації: «що тут намальовано?» призводить до перераховування предметів; інша форма – «розкажи, що тут відбувається» чи «розкажи про картину» спонукає дитину помічати сюжет, вдивлятися в деталі й характеризувати предмети, об'єкти, виділяти їх ознаки, знаходити зв'язки [6, с. 19, 21–58]. Як бачимо, найбільш поширені питання типу «Що ти бачиш на картині?» можуть навіть зашкодити розвитку сприймання дитини й такої якості як спостережливості.

На етапі прочитання змісту й виділення засобів виразності доречні *запитання узагальнюючого характеру* («Як би ти назвав?», «Що красивого зобразив художник?», «Який настрій відтворив художник і чому»? та ін.), на етапі формулювання особистісного ставлення – *розчленовувальні* («Що ти помітив на передньому плані? та ін.) і *конкретні* («Чим тобі сподобалась картина?» та ін.) *запитання*, покликані активізувати мислення й почуття [8, с. 30–33]. Зауважимо, що краще використовувати *опосередковані запитання*, які не нав'язують дитині свого бачення, а дають уявлення про допустимість множинності трактувань художнього образу: Як ти думаєш? Чи ти бачив щось подібне? На що це може бути схоже? тощо. Цікавими прийомами «вичерпування» з мистецького твору змісту (за О. Леонтьєвим) є прийоми колористичних і композиційних варіантів, уявного створення власної композиції, точних установок (Р. Чумічова) [8, с. 30–33].

Окремо слід торкнутися жанрів і тематики **картин**: для дошкільників рекомендовано реалістично-натуралістичні твори; розпочинають із натюрмортів, паралельно ознайомлюють із пейзажами, портретами, що становить основу для сприймання казково-билинних, побутових полотен [5, с. 213]. Оскільки левову частку в переліку програмних творів займають пейзажі, менше – натюрморти, портрети, ще менше – історичні й казково-билинні полотна, дозволимо собі подискутувати з дослідниками, апелюючи до особливостей уваги 5–7-мирічних, яких приваблюють: яскраві, теплі й контрастні кольори, чіткі форми; рельєфне й фактурне зображення; постаті в рухах і станах; знайомі місця – дім, ліс, місто та ін.; прості, але деталізовані композиції; картини з експресивним змістом [2, с. 47]. Найбільше діти проявляють зацікавленість картинами побутового жанру (Р. Чумічова) [8]. Отже, саме сюжетні картини з доступним і відповідним віковій дитини змістом даватимуть чималий простір для її інтерпретації та мотивують висловити враження.

Ще одним актуальним питанням є допустима **кількість картин** для огляду: на занятті слід обмежитися тільки однією картиною; у групових разових оглядах – декількома творами, «пов'язаними між собою загальною лінією переживання їх, у певну органічну цілісність» [1, с. 264–265]. Допускається робота з декількома картинами для їх співставлення за тематикою, жанрами, настроєм та іншими ознаками [5, с. 212–213].

Як бачимо, обговорення художніх творів передбачає знання методики та правильної стратегії: слід уникати надмірної кількості слів під час ознайомлення дитини з мистецьким твором і не нав'язувати свою думку, не

зловживати аналізом форми й техніки митця, – це може зіпсувати народження в маленького глядача художнього образу. Ці постулати складають сутність «педагогічної гігієни самого цінного типу спілкування глядача-дитини з твором мистецтва» (А. Бакушинський) [1, с. 260].

У **зарубіжній мистецько-педагогічній практиці** дослідники розгортають цей процес у площині художньо-творчого розвитку дитини, яка розвиває власні здібності в іграх і творчості навколо картин і опосередковано набуває знань про митця, художні твори, засоби виразності, техніки тощо. При цьому фахівці не радять обмежувати сприймання дітей тільки, наприклад, абстрактним мистецтвом, бо «усяке малярство здатне промовляти до дитини», крім цього «діти несвідомо засвоюють багато способів бачення, які походять з глибини найдавніших живописних традицій» [2, с. 46].

Значну роль у пізнанні художніх творів фахівці відводять **колективному обговоренню**. Одну з таких технологій розроблено американськими авторами А. Хаузен і Ф. Єнавайном для освітньої програми «Формування образного мислення» («VTS»), що впроваджувалась у різних країнах, зокрема, у 1999–2003 р.р. в Україні на базі НМЦ «Інтелект» групою фахівців (Масол Л. М., Рагозіна В. В. та ін.) [7]. Програма спрямовується на розвиток здібностей сприймати й інтерпретувати художні образи за умови відсутності будь-якої інформації про автора й картину. В основі методики покладено **фасилітовану дискусію** із системою запитань: 1. *Що відбувається на картині?* – спрямоване на висловлення дітьми всього того, що вони визначили, та стимулює заглиблюватись у сюжет картини, розповідати про події, персонажів, частини зображення та ін. 2. *Що ще відбувається на картині?* – спонукає уважніше розглядати елементи картини. 3. Необхідність аргументації забезпечують уточнюючі запитання: *«Що ти тут бачиш такого, що дозволяє тобі так говорити?»*, *«Де це ти побачив?»*, *«Як це можна зрозуміти з картини?»*, які наближають дитину до об'єкта сприймання. 4. Додаткові запитання уводяться поступово: *Що тут відбувається? Що можна сказати про це зображення? Що ще ви тут помітили? Хто може щось додати? Можливо, хтось помітив те, про що ще не говорили?*. Усі картини вибудовано в послідовні тематичні ряди з ускладненням відповідно досвіду дітей: на 2–3-му роках навчання – портрети й міські (сільські) пейзажі, історико-побутові картини й відповідно запитання: *Що ви можете сказати про цю людину? Що ви можете сказати про місце, де це відбувається? Що можна доповнити, говорячи про місце дії?* Важливими інструментами технології є **парафраз** (чіткий і лаконічний переказ думки дитини близько до її смислу педагогом) і **пов'язування думок** або **лінкінг** (сприяє розгортанню групової дискусії, мотивує дітей здійснювати самостійний пошук, сприймати нові ідеї та трансформувати власні).

Сучасні фахівці наводять правила успішного огляду картин із дітьми: чим менша дитина, тим коротшим є огляд і бесіда за однією картиною; дозволяти їй самостійно обирати картину для огляду, переглядати знайомі картини; цікавитися думкою дитини, стримувати ентузіазм у висловленні всього, що знає дорослий про картину чи художника [2, с. 10–15].

Про зарубіжні підходи в роботі з дітьми свідчать і перевідні іноземні видання. Так, твори художників використовуються як стимульний матеріал у організації: **мистецької гри** (Р. Томсон. *Юний художник. Книга для творчості. «Махаон» Україна», 2014*) – діти розглядають картини і виконують завдання за тематикою картин (розфарбовують, створюють рами для картин, змінюють персонажів, знаходять відмінності, деталі тощо); власного **творчого проекту** – «намалюй як художник» (М.-Е. Кол, К. Сольга *«110 креативних завдань для дітей 4–12 років. – Мінськ, «Попурри», 2009 р.*), **дозвілля** – інтерактивної екскурсії: читай цікаві факти з життя митців, наклеюй наліпки картин, дізнавайся секрети майстрів (альбоми *«Розповіді про художників», «Розповіді про картини»* (видавництво «Махаон»). Подібні альбоми та збірки з'являються й в Україні, наприклад, *альбоми-розфарбовки за картинами різних художників* (видавництво «Час майстрів»).

З метою ознайомлення сучасних дошкільників із творами українських художників минулого й сучасності створено **авторський альбом** для дітей 6-го року життя **«Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: ліпимо, малюємо»** [3], унікальність якого полягає в залученні дітей до пізнання вітчизняної художньої спадщини через власну творчість. Специфіка авторського підходу (В. В. Рагозіна), що є підґрунтям методики роботи з дітьми, полягає в наданні можливостей дітям *сприймати й обговорювати твори* декоративного мистецтва, ознайомлюватися з манерою митців і тим самим опанувати способи декоративного малювання й ліплення (завдання «Допоможи художнику закінчити композицію»), створити власні роботи за мотивами їх художніх творів (завдання «Створи власну композицію»).

Висновок. Дослідження різних аспектів проблеми сприймання й обговорення художніх творів із дітьми актуальні у вітчизняній і зарубіжній мистецькій педагогіці й освіті ХХ – початку ХХІ століття. Дискусії щодо доцільності тих чи інших художніх напрямів, жанрів, тематики творів та технологій роботи з дітьми не припиняються й сьогодні в колі фахівців, що обумовлено появою нових наукових досліджень і практичними набутками. Водночас, науковців і практиків об'єднує розуміння необхідності в забезпеченні духовно-культурного розвитку сучасних дітей обов'язкового пізнання творів зі скарбниці світового й національного мистецтва, що дозволяє дітям набути естетичних і духовних цінностей. Провідним підходом, що поширюється в практиці, є ідея художньо-творчого розвитку дитини шляхом пізнання образотворчого мистецтва у власній практичній діяльності (художні дослідження, гра, експеримент, творчий проект), колективного обговорення творів (евристична, фасилітована дискусія) і спілкування на мистецькі теми (навчально-розвивальні, дозвіллієві форми роботи з дітьми). У подальшій реалізації ідеї важливою бачиться розробка нових технологій творчого розвитку дітей у ході ознайомлення їх із творами образотворчого мистецтва різних видів і жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бакушинський, А. В. (2009). *Художественное творчество и воспитание*. М.: Карапуз.
2. Барб-Галль, Франсуаза (2014). *Як розмовляти з дітьми про мистецтво*. Львів: Видавництво Старого Лева.
3. Рагозіна, В. В., Очеретяна, Н. В. (2017). *Учимося в майстрів декоративно-ужиткового мистецтва: малюємо, ліпимо. Шостий рік життя. Альбом для дитячої творчості та методичні рекомендації*. Київ: Генеза.
4. Рагозіна, В. В. (1999). *Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01). К.
5. Сухорукова, Г. В., Дронова, О. О., Голота, Н. М., Янцур, Л. А. (2010). *Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі*. Київ: Видавничий дім «Слово».
6. *Ученые записки Ленинградского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена* (1939). Т. 18. С. Л. Рубинштейн (ред.). Л.
7. *Формування образного мислення* (2002). Методичні рекомендації вчителям з особистісного та естетичного розвитку молодших школярів за програмою ФОМ. Нью – Йорк – Київ: НМЦ «Інтелект».
8. Чумичёва, Р. М. (1992). *Дошкольникам о живописи*. М: Просвещение.

РЕЗЮМЕ

Рагозина В. В. Восприятие и обсуждение картин с дошкольниками: отечественные и зарубежные подходы.

Раскрываются подходы к организации и проведению с дошкольниками восприятия и обсуждения произведений живописи в украинской и зарубежной художественной педагогике и системе дошкольного образования. Сделан вывод о направленности украинской художественной практики на овладение детьми информации об авторах, названиях произведений, распознавания их идеи, выделение средств художественной выразительности в создании художественного образа и эстетической ценности картины, для чего применяются основные (искусствоведческие рассказы педагога, информационные беседы, описания), а также дополнительные (вербальные, игровые) методы. Выделены зарубежные подходы, где педагогов нацеливают на творческое индивидуальное развитие ребенка в процессе общения с художественными произведениями – их обсуждения в коллективе, играх, творческих проектах в контексте художественных произведений. На примере авторского альбома для старших дошкольников «Учимся у мастеров декоративно-прикладному искусству: лепим, рисуем» представлена реализация комплексного подхода, что предусматривает восприятие и обсуждение с детьми художественных произведений, приобретение ими художественных навыков и самостоятельную практическую и творческую деятельность по созданию художественного образа по мотивам картин художников.

Ключевые слова: *восприятие и обсуждение картин с дошкольниками, украинские и зарубежные подходы, методы, авторский альбом «Учимся у мастеров декоративно-прикладному искусству: лепим, рисуем».*

SUMMARY

Rahozina V. V. Perception and discussion of the paintings with preschool children: domestic and foreign approaches.

The approaches to organizing and conducting perception and discussion of paintings with preschool children in Ukrainian and foreign art pedagogy and the system of preschool education are revealed. The conclusion is drawn on orientation of Ukrainian artistic practice towards learning information about authors, names of works, recognition of their ideas, allocation of means of artistic expressiveness in creation of artistic image and aesthetic value of the painting, for which the main (teacher's art stories, information talks, descriptions) and additional (verbal, game) methods are used. Foreign approaches are highlighted, where teachers are oriented towards creative individual development of the child in the process of communicating with works of art – their discussion in the group, games, creative projects in the context of works of art. On the example of an author's album for senior preschoolers "Learn decorative-applied arts with masters: model, draw", implementation of a comprehensive approach is presented, which envisages perception and discussion with children of artistic works, acquisition of their artistic skills and independent practical and creative activities in forming artistic image based on artists' paintings.

Key words: *perception and discussion of paintings with preschool children, Ukrainian and foreign approaches, methods, author's album "Learn decorative-applied arts with masters: model, draw".*